

УДК 373.3:373.5:159.9

[https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-12\(30\)-750-766](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-12(30)-750-766)

Клевака Леся Петрівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри психології та педагогіки, Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», м. Полтава, <https://orcid.org/0000-0001-6924-8221>

Гришко Ольга Іванівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри психології та педагогіки, Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», м. Полтава, <https://orcid.org/0000-0002-9149-3992>

Гресь Катерина Олексіївна асистент кафедри психології та педагогіки, Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», м. Полтава, <https://orcid.org/0009-0005-9502-3663>

ФОРМУВАННЯ БАЗОВИХ ЯКОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ІГРОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. Стаття присвячена важливості ігрової діяльності як ефективного інструменту формування базових якостей особистості у дітей дошкільного віку. Дошкільний період є ключовим для розвитку особистості, оскільки саме в цей час закладаються основи емоційного, соціального та інтелектуального розвитку. Ігрова діяльність, яка є природною для дітей цього віку, не лише забезпечує розвагу, а й виступає потужним засобом для розвитку таких важливих рис, як активність, самостійність, ініціативність, спостережливість, креативність, відповідальність, справедливість, чуйність і шанобливе ставлення до людей різного віку. У сучасному світі, що характеризується глобалізацією, технологічними змінами та соціальною різноманітністю, важливо, щоб діти розвивали здатність до самостійних дій, приймали відповідальність за свої вчинки, проявляли ініціативу та вміння взаємодіяти з іншими. Ігрова діяльність дозволяє сформувати емоційну та соціальну компетентність, допомагає дітям розвивати чуйність до емоцій інших людей, вчить їх справедливості та толерантності, а також сприяє розвитку креативного мислення. Автор акцентує увагу на поняттях активність, самостійність, ініціативність, спостережливість, креативність, відповідальність, справедливість, чуйність і шанобливе ставлення до людей різного віку, розкриває їх сутність та особливості формування у дітей

дошкільного віку. Установлено, що ігрова діяльність є важливим засобом формування базових особистісних якостей у дітей дошкільного віку. Для вихователів це означає необхідність інтеграції ігор в освітній процес таким чином, щоб вони не лише розважали дітей, а й сприяли їхньому всебічному розвитку, формуванню активної, самостійної та відповідальної особистості, готової до успіху в майбутньому.

Ключові слова: заклад дошкільної освіти, діти дошкільного віку, гра, базові якості особистості, формування.

Klevaka Lesia Petrivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Psychology and Pedagogy, National University “Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic”, Poltava, <https://orcid.org/0000-0001-6924-8221>

Grishko Olga Ivanivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Psychology and Pedagogy, National University “Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic”, Poltava, <https://orcid.org/0000-0002-9149-3992>

Hres Kateryna Oleksiivna Assistant of the Department of Psychology and Pedagogy, National University “Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic”, Poltava, <https://orcid.org/0009-0005-9502-3663>

FORMATION OF BASIC PERSONALITY QUALITIES CHILDREN OF PRESCHOOL AGE IN PLAY ACTIVITIES

Abstract. The article is devoted to the importance of game activity as an effective tool for the formation of basic personality qualities in preschool children. The preschool period is key for personality development, as it is during this time that the foundations of emotional, social, and intellectual development are laid. Play activities, which are natural for children of this age, not only provide entertainment, but also act as a powerful tool for the development of such important traits as activity, independence, initiative, observation, creativity, responsibility, fairness, sensitivity and respectful attitude towards people of different ages. In today's world, characterized by globalization, technological changes and social diversity, it is important that children develop the ability to act independently, take responsibility for their actions, show initiative and the ability to interact with others. Game activity allows for the formation of emotional and social competence, helps children develop sensitivity to other people's emotions, teaches them justice and tolerance, and also promotes the development

of creative thinking. The author emphasizes the concepts of activity, independence, initiative, observation, creativity, responsibility, justice, sensitivity and respectful attitude towards people of different ages, reveals their essence and features of formation in preschool children. It has been established that game activity is an important means of forming basic personal qualities in preschool children. For educators, this means the need to integrate games into the educational process in such a way that they not only entertain children, but also contribute to their comprehensive development, the formation of an active, independent and responsible personality, ready for success in the future.

Keywords: preschool education institution, children of preschool age, game, basic personality qualities, formation.

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві все більше уваги приділяється розвитку дитини на ранніх етапах її життя. Дошкільний вік є важливим періодом для становлення особистості, адже саме в цей час закладаються основи емоційного, соціального та інтелектуального розвитку. Сучасна реальність, яка характеризується швидкими змінами, глобалізацією та соціальною різноманітністю, вимагає від дітей розвитку відповідального ставлення до себе і до інших, здатності діяти самостійно та проявляти ініціативу. Крім того, важливо формувати шанобливе ставлення до людей різного віку, що дозволить дитині успішно інтегруватися в суспільство. Емоційна та соціальна компетентність є необхідними для побудови здорових відносин у майбутньому. Діти, які розвивають чуйність, справедливість та вміння взаємодіяти з іншими, здатні краще розуміти емоції оточуючих, підтримувати однолітків, проявляти повагу до старших та бути справедливими у своїх вчинках. Креативність і здатність до нестандартного мислення стають ключовими в умовах швидко змінюваної економіки та технологічного прогресу. Відкритість до нових ідей, прагнення до змін і здатність проявляти активність необхідні для досягнення успіху в різних сферах життя. Виховання в дітей відповідальності та самостійності допомагає їм бути впевненими у своїх силах, оцінювати наслідки своїх вчинків та приймати відповідальність за власні рішення. Це сприяє формуванню зрілої особистості, готової до майбутніх життєвих викликів. Завдяки розвитку цих якостей діти матимуть більші шанси на успіх у професійному житті. Активність, ініціативність, креативність і відповідальність є важливими рисами для досягнення успіху в будь-якій професії. Люди, які володіють цими якостями, здатні швидко адаптуватися до нових умов, працювати в команді, приймати важливі рішення та бути лідерами.

Ігрова діяльність є природною для дітей дошкільного віку, є не лише засобом розваги, а й важливим інструментом для розвитку основних

якостей особистості, що сприяють її соціалізації, формуванню емоційної та соціальної компетентності, а також здатності до адаптації в сучасному світі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження історичного досвіду розвитку наукової думки в Україні, представленого в історіографічних джерелах, дозволяє стверджувати наявність теорій особистості, спрямованих на гуманістичний розвиток та збереження моральних норм сучасного українського суспільства. Зокрема, концепція формування особистості у дитячому віці, запропонована І. Божович, розробка питань формування моральних якостей особистості дітей дошкільного віку Р. Буре, М. Бега, Л. Виготського, А. Виноградова, С. Козлова, В. Котирло, В. Нечаєва, а також проблеми виховання гуманних почуттів у дітей, досліджувані С. Кулачківською, С. Ладивір, Ю. Приходько та С. Тищенко. Різні аспекти проблеми спостережливості у дітей вивчали Б. Ананьєв, Ю. Гільбух, О. Запорожець, С. Рубінштейн та інші. Ф. Ізотова досліджувала питання розвитку самостійності в конструктивно-ігровій, художній діяльності, О. Кононко, О. Кравцова, Г. Кравцов, В. Кудрявцев, Н. Михайленко, В. Місник, Л. Проскура, О. Смирнова та інші важливу роль у розвитку самостійності дітей дошкільного віку відводять ігровій діяльності. У науковій літературі висвітлено різні аспекти проблеми формування у дітей відповідальності (І. Бех, Г. Беленька, В. Горовенко, М. Левківський, М. Сметанський, О. Сухомлинська, В. Савченко, Н. Огренич, В. Оржеховська та інших).

Проте, незважаючи на численні дослідження, проблема формування базових якостей особистості через гру залишається недостатньо вивченою. Багато педагогів і психологів відзначають, що у закладах дошкільної освіти не завжди враховуються індивідуальні особливості дітей під час організації ігрових занять, а також не завжди застосовуються відповідні методи та техніки для розвитку таких важливих якостей, як самоорганізація, відповідальність, здатність до співпраці та емоційна зрілість. Невирішеними залишаються питання, як ефективно використовувати різні види ігор для формування базових якостей особистості, які методи є найбільш результативними для розвитку комунікативних навичок, а також як забезпечити гармонійне поєднання ігрової діяльності та виховання, що відповідає сучасним вимогам.

Таким чином, важливою проблемою є виявлення ефективних підходів до використання ігрової діяльності в якості засобу розвитку базових якостей особистості у дітей дошкільного віку, що потребує детального дослідження, обґрунтування та впровадження в практику дошкільної освіти.

Мета статті – обґрунтування важливості ігрової діяльності як засобу формування базових особистісних якостей у дітей дошкільного віку та вивченні практичних аспектів її використання в освітньому процесі.

Виклад основного матеріалу. В умовах сучасної дошкільної освіти ставиться завдання не лише забезпечення знань, а й формування базових якостей особистості, які є основою для подальшого навчання та соціалізації. Дошкільний вік є надзвичайно важливим періодом для формування основних якостей особистості, оскільки в цей час закладаються основи емоційного, інтелектуального та соціального розвитку дитини.

Ігрова діяльність є природною для дітей дошкільного віку і займає центральне місце в їхньому житті. Вона не лише приносить задоволення, але й виконує важливу освітню та виховну функцію. У процесі гри дитина вчиться бути самостійною, відповідальною, розвиває вміння працювати в команді, бути емоційно стійкою та соціально активною.

Один із основних аспектів ігрової діяльності – це її здатність формувати базові якості особистості. *Базові якості старших дошкільників* – сукупність особистісних якостей (активність, самостійність, ініціативність, спостережливість, креативність, відповідальність, справедливість, чуйність, шанобливе ставлення до людей різного віку) дитини, що закладаються в дошкільному дитинстві і забезпечують прояв її активності в природному та соціальному оточенні [3].

Завдяки різноманітним ігровим ситуаціям діти вчаться взаємодіяти з іншими, враховувати інтереси партнерів по грі, долати труднощі, вирішувати конфлікти та досягати компромісів. Ігрові ситуації стимулюють розвиток емоційної інтелігентності, навичок співпраці та самоорганізації, що є основою для подальшого успішного навчання та соціалізації. До базових якостей особистості дітей дошкільного віку, які варто формувати в ігровій діяльності, можна віднести: активність, самостійність, ініціативність, спостережливість, креативність, відповідальність, справедливість, чуйність, шанобливе ставлення до людей різного віку.

Активність – це здатність людини активно діяти, прагнути до досягнення певних цілей, проявляти ініціативу та енергію у вирішенні завдань. У психології активність визначається як стан і властивість особистості, що виражається в її готовності до діяльності, емоційному та фізичному зусиллі для досягнення бажаних результатів. Вона є важливим компонентом розвитку, оскільки стимулює пізнання, самоорганізацію і взаємодію з навколишнім світом.

Формування активності у дошкільників є важливим компонентом їхнього розвитку, який сприяє формуванню ініціативи, самостійності, мотивації до діяльності та самореалізації. Активність у дошкільному віці

охоплює різні аспекти: фізичний, пізнавальний, емоційний, соціальний і творчий. Розвиток активності у дітей дозволяє не лише покращити їхню соціалізацію, а й сприяє формуванню здорових звичок і розвитку позитивних якостей особистості. Наведемо основні аспекти формування активності у дошкільників.

Фізична активність у дошкільному віці має важливе значення для розвитку дітей. Ігри на свіжому повітрі, активні рухи, вправи на координацію та спритність сприяють розвитку фізичних навичок та підтримці здоров'я. Важливою є участь у спортивних заходах, організованих як вдома, так і в закладах дошкільної освіти. Це допомагає дітям бути енергійними, рухливими і закладає основи для підтримки здорового способу життя.

Пізнавальна активність передбачає інтерес до нових знань, дослідження навколишнього світу, розв'язування проблем і творчі пошуки. Підвищити пізнавальну активність можна через цікаві завдання, ігри, які стимулюють розумову діяльність, розвиток уваги, спостережливості та логічного мислення. Діти повинні бути заохочені до запитань, експериментів і пошуків відповідей, що стимулює їхню зацікавленість і бажання вчитися.

Соціальна активність визначається вмінням дитини взаємодіяти з іншими, знаходити спільну мову з однолітками та дорослими. Важливим елементом є участь у групових іграх, колективних проєктах, де діти вчаться працювати в команді, ділитися ідеями, співпрацювати, розв'язувати конфлікти. Виховання активної соціальної поведінки базується на вихованні емпатії, толерантності, доброзичливості і відповідальності.

Емоційна активність дітей є основою для розвитку їхніх емоційних реакцій та ставлення до навколишнього світу. Важливо стимулювати дітей до вираження своїх емоцій, підтримувати інтерес до мистецтва, музики, літератури. За допомогою таких форм діяльності, як малювання, співи, танці, діти не лише розвивають емоційну чутливість, а й формується здатність виражати себе через творчість.

Творчість є важливим аспектом активності дошкільників. Через творчі заняття (малювання, ліплення, конструювання, театральні вистави) діти можуть виражати свої ідеї, почуття та досвід. Творчість також стимулює розвиток уваги, самовираження та самооцінки. Важливо підтримувати індивідуальність кожної дитини, надавати їй свободу в її творчих проявах і заохочувати нестандартне мислення. Дорослі повинні створювати сприятливі умови для розвитку ініціативи і самовираження дитини, допомагати їй відкривати світ через гру, дослідження та творчість. Активна дитина – це впевнена, самостійна, комунікабельна і мотивована особистість, готова до нових відкриттів і самореалізації [6].

Самостійність – вольова якість особистості, яка полягає у здатності діяти незалежно від керівництва і допомоги ззовні, звертатися за нею в разі об'єктивної допомоги; ініціювати власні рішення, покладатися на свій життєвий досвід [2, с. 57]. Самостійність у дошкільному віці є результатом власної ініціативи дитини. Вона не є вродженою, а формується і розвивається в процесі участі малюка в організованій дорослими діяльності. Основну роль у розвитку самостійності відіграє виховання та навчання, тобто керівництво дорослих. Однак дитина є активним учасником цього процесу, і її фізіологічні та психічні особливості, інтереси та бажання обов'язково повинні братися до уваги. Саме дитина визначає межі та стиль такого керівництва. Дошкільника можна вважати самостійним, якщо його поведінка включає всі основні характеристики: незалежність, ініціативність, цілеспрямованість і оптимізм. Відсутність хоча б одного з цих показників робить неправомірним присвоєння високої оцінки, адже кожна з цих рис є важливою умовою розвитку самостійності дитини, і окремо вони не можуть забезпечити необхідний рівень активності особистості. Так, незалежна та оптимістична дитина не завжди здатна виявляти цілеспрямованість і творчість у своїй діяльності, а ініціативна дитина – бути незалежною від думки інших [2, с. 58].

У дошкільному віці дитина розвиває здатність діяти самостійно, без постійної допомоги та керівництва дорослого, покладаючись на власні сили. Вона починає ініціювати різні дії, проявляє елементарну критичність і самокритичність, а також здатність відстоювати свою думку в суперечках. Самостійність виявляється у різних видах діяльності (грі, праці, спілкуванні, творчій діяльності, навчанні) і в різних сферах життєдіяльності (фізичній, соціально-моральній, емоційно-ціннісній, креативній). Старший дошкільник може відмовлятися від допомоги, доводити свою здатність вирішувати проблеми самостійно, пишатися цим і очікувати схвалення. Водночас він усвідомлює важливість самоактивності для продуктивного життя, має загальну самооцінку та реалістичне сприйняття «Я». Таким чином, самостійність стає основною якістю його особистості [5, с. 67].

Самостійність розвивається поступово, проходячи кілька етапів – від простих проявів активності в дитинстві до зрілої самостійності у дорослому віці. У дошкільному віці можна виокремити кілька проміжних форм самостійності, що поступово перетворюються на більш складні. Першою формою є виконавча активність, що проявляється в здатності дитини виконувати завдання за зразком дорослого, де вона є лише виконавцем вказівок. Паралельно з цим розвивається і самостійність, яка виражається у здатності використовувати здобуті знання та навички без допомоги дорослого, поступово додаючи елементи ініціативи. Найвищий рівень

самостійності для дошкільника на цьому етапі полягає в тому, що він починає вносити елементи творчості у свою діяльність. Наприклад, спочатку дитина малювала метелика за зразком, потім – по пам'яті, а згодом – за власною уявою. Таким чином, дитина перетворюється на творця, який вже самостійно формує свої ідеї та рішення [5, с. 73-74].

Слова «я сам» вперше з'являються у дитини у віці близько двох років, коли її самостійність обмежується лише намірами. З часом ця риса малюка розповсюджується на все більше видів діяльності і набуває характеру активної ініціативності. Успіх цього етапу значною мірою залежить від підтримки дорослого, оскільки ініціатива дитини часто перевищує її можливості. Завдання дорослого – підтримати прагнення дитини і, за потреби, надати необхідну практичну допомогу. Другим етапом розвитку самостійності є потреба здійснювати доцільні дії, що призводять до досягнення поставленої мети. Цей етап характеризується впевненістю дитини, яка прагне отримати саме той результат, який вона задумала. Дитина починає діяти самостійно або з мінімальною допомогою дорослого. Третій етап полягає в здатності дитини оцінювати свої дії. Важливість цього етапу, який виникає після трьох років, полягає в тому, що дитина вчиться порівнювати отриманий результат із початковим задумом. Четвертий етап включає самоконтроль та самооцінку, які завершують формування самостійності як важливої складової особистості і докорінно змінюють уявлення дитини про себе та її ставлення до себе.

Ініціативність – це здатність особистості активно виступати з новими ідеями, пропозиціями, рішеннями та брати на себе відповідальність за їх реалізацію. У формуванні особистості дошкільника розвиток ініціативності є одним із ключових аспектів, оскільки саме вона сприяє розвитку самостійності, творчості та відповідальності у дітей. Ініціативність у дошкільному віці визначається як готовність дитини активно діяти, проявляти власні ідеї та бажання в різних ситуаціях. Вона проявляється в прагненні дитину до самостійного виконання завдань, вибору способів дій та вирішення проблем. Ініціативність дозволяє дитині не тільки реагувати на зовнішні обставини, але й активно впливати на них, пропонуючи нові способи взаємодії з оточенням. Вона є базою для розвитку творчого мислення, гнучкості у вирішенні задач та здатності до адаптації в різних ситуаціях. Ініціативність у дошкільному віці тісно пов'язана з розвитком самостійності. Дитина, яка проявляє ініціативу, часто готова брати на себе відповідальність за свої вчинки, робити вибір і діяти без постійного контролю з боку дорослого. Це сприяє розвитку внутрішньої мотивації та здатності до самоконтролю.

Ініціативність дошкільника проявляється у різних формах діяльності: в ігровій діяльності діти самостійно створюють сюжети, вибирають ролі та активно взаємодіють з іншими учасниками гри; в навчальній діяльності діти проявляють ініціативу в навчальних завданнях, шукають нові способи виконання вправ і прагнуть вирішувати проблеми; в творчій діяльності дошкільники активно залучаються до малювання, ліплення, конструювання, виражаючи свої ідеї та думки. У процесі гри дитина самостійно вибирає ролі, визначає правила та адаптує їх під конкретну ситуацію. Це сприяє розвитку вміння діяти за власною ініціативою, організовувати процес гри та взаємодіяти з іншими дітьми. У рольові ігри діти самостійно обирають персонажів, розвивають сюжет та приймають рішення, що допомагає проявити ініціативність. Наприклад, дитина може ініціювати рольову гру, запропонувати ідеї для сюжету, вести гру або вирішувати, як поводитися в певних ситуаціях. У конструкторських та творчих іграх діти, користуючись різноманітними матеріалами, самостійно створюють об'єкти, конструкції чи малюнки. Це сприяє розвитку ініціативи, адже дитина обирає, що саме вона буде створювати, як це зробити, і які матеріали використає. Під час ігор з певними правилами (наприклад, настільні ігри або спортивні змагання) діти повинні проявляти ініціативу, беручи на себе роль організатора чи координатора гри, дотримуючись правил і забезпечуючи справедливість у ході гри.

У формуванні особистості дошкільника важливу роль відіграє розвиток спостережливості як ключової якості, що визначає здатність дитини уважно спостерігати за навколишнім світом, аналізувати його та інтерпретувати. *Спостережливість* дитини охоплює: вміння бачити предмети і явища з різних сторін; помічати всі характерні ознаки, виділяти істотні; розпізнавати типові риси у предметах; правильно орієнтуватися у навколишньому середовищі; розглядати об'єкти водночас з різних точок зору [1, с. 9]. Це вміння розвивається через організовані вихователем або самостійні спостереження дитини. Рівень розвитку цієї якості впливає на тривалість та ефективність спостереження, його обсяг і глибину, а також має значний вплив на процеси пізнання дитини, оскільки спостережливість тісно пов'язана зі сприйманням, мисленням, пам'яттю та увагою [5, с. 37].

Спостережливість, як основна якість старшого дошкільника, формується через активну діяльність самої дитини, коли вона сприймає, осмислює та інтерпретує навколишню реальність, усе, що потрапляє в її поле інтересів та уваги. Ця якість не може розвиватися лише в рамках однієї конкретної діяльності або на одних заняттях (наприклад, музичних чи з ознайомлення з природою). Об'єктами спостереження є не тільки люди та їхня діяльність (професійна, трудова, комунікація тощо), тваринний і

рослинний світи, природні явища, але й дії самої дитини, що проявляються через її дослідницьку, експериментальну, образотворчу, музичну та інші види діяльності, організовані педагогом, а також під час самостійних спостережень у повсякденному житті [5, с. 38].

Освітні лінії Базового компонента дошкільної освіти, що стосуються формування особистості дошкільника, охоплюють широкий спектр діяльностей, пов'язаних зі спостереженням, яке є основою для розвитку різних аспектів пізнавальної та соціальної діяльності дитини. Наприклад, лінія «Дитина в соціумі» передбачає формування вміння орієнтуватися у взаєминах, розвивати співчуття і здатність до спільної діяльності, що реалізується через спостереження за емоційними станами та поведінкою інших. Лінія «Дитина у природному довкіллі» сприяє розвитку уявлень про природу та взаємозв'язки між живими організмами, природними явищами і людською діяльністю, що теж потребує активного спостереження за навколишнім середовищем. Лінія «Дитина у світі культури» орієнтує на формування естетичних уявлень і художніх навичок через спостереження за предметами, мистецькими образами та творчою діяльністю. Також важливою є роль спостережень у розвитку емоційної сфери через ігрову діяльність у рамках лінії «Гра дитини», що формує у дітей емпатію, партнерські стосунки та здатність до спільного вираження емоцій. У контексті сенсорно-пізнавальної діяльності («Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі») спостереження за навколишнім світом допомагають дітям формувати уявлення про властивості та взаємозв'язки предметів, що є основою для розвитку їх мислення і пізнавальних умінь. Загалом, спостереження є важливим компонентом всіх освітніх ліній, оскільки вони сприяють розвитку у дітей не тільки пізнавальних навичок, а й мовленнєвих, емоційних, соціальних якостей, формуючи таким чином їх всебічний розвиток [5, с. 39-40].

Креативність – інтелектуальна якість особистості, що виявляється у схильності до творчості, прагненні відходити від шаблону, зразка, здатності знаходити оригінальні рішення, радіти створенню нового. Креативність – це риса творчої особистості, яка проявляється у винахідливості, нестандартному та оригінальному мисленні, уяві, інтуїції та здатності розв'язувати проблеми незвичними методами. Основним у креативності є схильність до багатогранного мислення, відчуттів і дій. Впевненість у собі, віра у свої можливості у креативних особистостей закладена від народження, але за негативних умов виховання, вони можуть руйнуватися, поступово зникаючи. До педагогічних умов розвитку креативності у дітей старшого дошкільного віку дослідники відносять: достатній рівень зацікавленості дітей у розв'язанні творчих завдань; позитивне ставлення до

творчого процесу та творчої діяльності, яке не тільки проголошується, але й активно впроваджується в родині; створення проблемного освітнього простору в закладі дошкільної освіти, що стимулює дітей до творчого розв'язання різних проблем як під час занять, так і поза ними; наявність ручних навичок, знань та досвіду, які дають дитині можливість виражати себе творчо різними способами; наявність можливості для практики своєї творчої активності в освітньому середовищі дошкільного закладу [2, с. 88-91].

У дошкільному віці *відповідальність* проявляється у ставленні дитини до оточуючих і полягає в умінні передбачити реакцію дорослого чи інших дітей на її вчинки. Тому дитина може виявляти відповідальність у стосунках з одними людьми, але не з іншими. Якщо дорослий ставить чіткі вимоги щодо поведінки та діяльності дитини, оцінює її вчинки і досягнення, то дитина проявляє відповідальність. Однак, якщо вимоги змінюються, а дії і поведінка дитини не оцінюються або оцінюються лише формально, у неї не буде стимулу до відповідальних вчинків. Основою формування відповідальності є правильна організація життя дитини, завдяки якій вона розвиває звичку до дисциплінованості, поваги до оточуючих і розуміння їхніх потреб та емоційних станів (радість, задоволення, смуток, втома тощо). Дитина повинна відчувати свою причетність до життя людей, з якими вона спілкується, і до змін, що відбуваються в її середовищі. Відповідальність виявляється лише у вільних вчинках особистості, тому для її формування і розвитку дітям слід давати можливість діяти самостійно та здійснювати моральний вибір [2, с. 52-53; 5, с. 89-90].

Прояви почуття відповідальності у дітей можна помітити вже на межі раннього та дошкільного віку, коли відбуваються важливі психологічні зміни, такі як усвідомлення власного «Я», початок формування самосвідомості та прагнення виділитися серед оточуючих. У старшому дошкільному віці чітко простежується різниця між відповідальною та безвідповідальною поведінкою дитини. Досвідчені вихователі відзначають, що малюки здатні проявляти відповідальність і прагнуть до цього, якщо регулярно спостерігають відповідний приклад від дорослих, мають можливість практикуватися та отримують оцінку своїх вчинків [5, с. 90].

Відповідальність, згідно з дослідницею Т. Фасолько, є ознакою готовності дошкільника виконувати важливі соціально значущі завдання: відмовлятися від гри заради корисної праці для інших, не уникати вирішення проблем, доводити розпочату справу до кінця, дотримуватися доцільної поведінки та керуватися здоровим глуздом. Тобто, основою відповідальності є вибір дитиною способу поведінки, який, в свою чергу, залежить від мотивації. Мотивація вчинку дитини дошкільного віку найбільше формується через оцінку її дій та результатів важливими

дорослими. Для того, щоб виховати відповідальну поведінку у дошкільника, необхідно здійснити три основні кроки: спочатку викликати у нього емоційну потребу в моральній поведінці, орієнтуючись на базові потреби в любові та визнанні; потім надати йому чіткі уявлення про норми і правила моральних вчинків, які сприяють встановленню позитивних взаємин з іншими; і, нарешті, створити умови для набуття досвіду відповідальної поведінки [4].

У процесі гри дитина вчиться відповідальності, адже вона повинна дотримуватись правил для успішного розвитку ігрового сюжету. Гра є основною діяльністю дошкільника і не лише займає багато часу, а й формує важливі психічні зміни. Дитина мотивована бажанням бути частиною групи, отримати визнання та уникнути конфліктів, тому з часом розуміє важливість дотримання правил для підтримання гри. Результатом відповідального ставлення є емоційне задоволення та бажання продовжити гру. У трудовій діяльності відповідальність формується через розуміння значущості праці та її результатів. Для молодших дошкільників процес праці важливіший за кінцевий результат, вони захоплюються самим виконанням дій (копанням, миттям, поливанням). Однак у старшому віці діти можуть зосередитись на досягненні результату, незважаючи на відволікаючі фактори. Їхня відповідальність у праці підтримується почуттями до значущих дорослих або об'єктів (рослин, тварин), що формує ставлення до виконуваної діяльності. Розвиток емоційної сфери та емоційного інтелекту є важливими чинниками у формуванні відповідальності в трудовій діяльності [5, с. 103-104].

У процесі ігрової діяльності дитина бере на себе відповідальність за точне дотримання правил гри, що сприяє успішному розвитку ігрового сюжету. Варто зазначити, що у дошкільному віці гра є основним видом діяльності, не лише через те, що вона займає найбільше часу у дитини, а й тому, що спричиняє суттєві зміни в її психічному стані. Гра завжди має свої правила. Мотивом їх виконання для дитини є бажання стати частиною групи дітей, прагнення до визнання однолітками, інтерес до розвитку гри та прагнення уникнути конфліктів у її процесі. Для погодження своїх бажань з бажаннями партнера по грі дитина використовує свою уяву. Спочатку вона відчуває і підсвідомо уявляє правила спільної гри, а вже потім усвідомлює їх, розуміючи, що без їх дотримання гра припиняється. Результатом відповідальної поведінки дитини в грі, яка полягає у виконанні правил, є емоційне задоволення учасників та бажання продовжувати гру в тому ж складі [2, с. 56-57].

Справедливість – базова особистісна якість, що виявляється у здатності керуватися у взаємодії з іншими дітьми моральними правилами,

вміннями орієнтуватися на правду як на соціально схвалювану чесноту, адекватно оцінювати дії інших з точки зору виконання загальноприйнятих норм та правил, власних дій з точки зору інтересів та поглядів іншої дитини чи колективу однолітків [2, с. 67]. Саме в колективі однолітків дошкільник під час основних видів діяльності (навчальної, рухової, ігрової, комунікативної, трудової) та в різних формах активності (фізичній, соціально-моральній, емоційно-ціннісній, пізнавальній, мовленнєвій, художньо-естетичній, креативній) розвиває здатність мислити категоріями справедливості. Це виявляється в розподілі ігрових ролей, інвентарю, іграшок і знарядь. У педагогічному процесі важливим є ставлення педагога до кожної дитини як до неповторної особистості, що гарантує їй право на вільний вибір, реалізацію індивідуальних проявів, власних інтересів та потреб, а також справедливе ставлення до себе та до інших. Основними формами роботи з формування справедливості у старшого дошкільника в дошкільному навчальному закладі є бесіди, заняття та модифіковані ігри за правилами, що провокують дітей до справедливого поведіння і дають змогу набутти важливого особистісного досвіду.

У кожній бесіді важливим є аналіз та оцінка справедливого розподілу ігрових ролей, матеріалів чи дидактичних засобів, коли діти повинні об'єктивно оцінити справедливість своїх дій, поступово засвоюючи це поняття. Згодом, після загальних орієнтовних питань, ми переходимо до обговорення конкретних випадків, що стосуються моральних проявів дошкільників, а також тактовного педагогічного впливу для їх корекції, вибору найефективніших методів і прийомів, що сприяють створенню атмосфери справедливості, терпимості і доброзичливості. Індивідуальні бесіди проводяться за необхідністю та враховують особливості проявів кожної дитини. Розв'язання проблемних ситуацій у реальній взаємодії вимагає від старших дошкільників активного використання досвіду, набутих на попередніх етапах. Важливу роль у цьому відіграє активна участь дітей у спеціально створених побутових ситуаціях, де від них очікуються гуманні прояви. Така діяльність стимулює самостійне міркування, допомагає робити вибір і розвивати культуру взаємин [2, с. 70-71].

Чуйність – моральна якість, що визначає суспільну спрямованість особистості та виявляється в турботі про потреби, запити й бажання оточуючих, уважності до їхніх інтересів, проблем; співчуття до навколишніх, готовності прийти на допомогу [2, с. 72]. У дошкільному віці закладаються основи моральної поведінки дитини: вміння орієнтуватися в навколишньому світі людей (родичів, близьких, знайомих, незнайомих, а також людей різного віку, статі та професій); здатність розуміти інших, їхні настрої, потреби та особливості поведінки; вміння поважати інших,

надавати допомогу, турбуватися про них. Дитина вчиться враховувати думки інших, співпереживати, домовлятися, поступатися та ставити себе на місце однолітка. Особливе значення має виховання чуйності як до оточуючих, так і до себе [5, с. 123].

Чуйність насамперед пов'язана з умінням радіти і співчувати, реагувати на почуття інших та зберігати відкритість своєї душі. Вона починається з розуміння психологічного стану іншої людини та виявляється у особистих взаєминах. Чуйне ставлення один до одного не залежить від рівня освіти батьків або їхнього соціального статусу. Формування чуйності серед старших дошкільників відбувається через різні види діяльності, характерні для цього віку – ігрову, навчальну, комунікативну, мистецьку, мовленнєву та трудову. Зміст, форма та розвиток їхніх взаємин значною мірою залежать від того, як їх виховують у сім'ї та дошкільному навчальному закладі. Характер взаємин батьків і педагогів з дітьми є моделлю для старших дошкільників у побудові стосунків з однолітками. Індивідуальний досвід дітей у взаємодії та їхня прихильність до ровесників також значно впливають на рівень чуйності між ними [5, с. 123-124].

Чуйна людина прагне бути корисною, важливою і потрібною для тих, хто її потребує, а також для близьких і дорогих їй осіб. Така людина зазвичай є совісною, добродушною і вразливою, намагається уникати образ і конфліктів. Чуйне ставлення є однією з основ саморозвитку особистості та важливою умовою для її самореалізації. Виховні можливості чуйного ставлення до ровесників пов'язані з розвитком моральної сфери особистості, формуванням світогляду та системи цінностей, удосконаленням саморегуляції, а також з розвитком позитивного самоствавлення. Важливою є просвітницька робота з батьками, яка пояснює значущість певних якостей, а також комплекс заходів, спрямованих на формування основ самоусвідомлення, активне співробітництво з дошкільником, поєднання вимогливості з довірою, створення атмосфери підтримки та прояву поваги до дитини [2, с. 76-77].

Шанобливість – духовно-моральне ставлення дитини до однолітка, що проявляється у привітності, дружній прихильності; у виявленні доброти, співчуття, симпатії (теплих ніжних почуттів, уподобання) та добродійності старшого дошкільника до однолітка (усвідомленого надання допомоги) за присутності бажання діяти; готовності дитини, віддячити однолітку за добрий вчинок, відповісти тим самим за послугу, допомогу, зроблене добро [2, с. 83]. Шанобливість у дитини дошкільного віку проявляється як прихильність та вдячність до однолітка: бути привітним, знати лагідні та приємні слова, виражати позитивний настрій через подарунки та симпатії, бажання допомогти через захист і добрі вчинки у відповідь; у вмінні

вітатись, підтримувати і допомагати однолітку словом і вчинками, проявляти приязне ставлення, симпатію, добродійність та вдячність, враховуючи настрій та почуття дитини, співчувати і співпереживати у різних життєвих ситуаціях.

Розвиток самосвідомості у старшого дошкільника включає процес самоспостереження та самопізнання, коли дитина аналізує свої власні риси, такі як приязність, доброзичливість, вдячність та шанобливість. Вона також оцінює поведінку оточуючих, таких як батьки, вихователі та однолітки, і порівнює їх з власними спостереженнями. Це допомагає їй виділити у себе відмінні риси, наприклад, чи є вона шанобливою. Знання себе і своїх можливостей дозволяє дитині проявляти доброзичливе ставлення до інших, регулюючи свою поведінку відповідно до соціальних вимог і ситуацій. У реальному житті самосвідомість виявляється через процеси самопізнання, емоційно-ціннісного ставлення до себе та саморегуляції в різних взаємодіях з іншими людьми. Адекватне розуміння себе є основою для розвитку чеснот і усвідомлення важливості своєї діяльності в соціумі. Приязне і доброзичливе ставлення до однолітків має відчуватися через емоції. Без емоційного компонента оцінки неможливо сформувати ставлення до інших. Завершенням процесу самосвідомості є саморегуляція – здатність дитини контролювати свою поведінку на основі самопізнання та емоційно-ціннісного ставлення до себе. Саморегуляція передбачає врахування можливих реакцій оточуючих, що є ознакою розвитку регулятивних функцій самосвідомості [2, с. 83-85].

У процесі формування базових якостей особистості дітей дошкільного віку варто створювати ігрові ситуації, що моделюють реальні життєві ситуації – це допомагає дітям навчитися адаптуватися до різних умов і правильно реагувати в реальному житті. Рольові ігри дають дитині можливість проявити творчість і самостійність, обираючи ролі та сценарії. В іграх на відтворення соціальних ситуацій діти вчаться працювати в колективі, приймати рішення, співпрацювати, вирішувати конфлікти та допомагати один одному. Ігри з правилами вимагають від дітей уваги, спільної діяльності і взаємодії. Діти навчаються дотримуватись правил, проявляти терпіння та організованість, що сприяє розвитку самоконтролю та самодисципліни. Творчі ігри, що включають малювання, ліплення, конструювання, дозволяють дітям проявити свою творчість та ініціативу, сприяючи розвитку пізнавальної активності, дрібної моторики та уяви.

Висновки. Ігрова діяльність є важливим і невід’ємним компонентом розвитку дітей дошкільного віку, оскільки вона не лише приносить радість і задоволення, а й має великий виховний і освітній потенціал. Вона сприяє формуванню базових особистісних якостей, таких як активність, самос-

тійність, ініціативність, спостережливість, креативність, відповідальність, справедливість, чуйність, шанобливе ставлення до людей різного віку. Правильно організована ігрова діяльність може стати основою для розвитку гармонійної особистості, здатної ефективно взаємодіяти з навколишнім світом, долати труднощі та проявляти творчість у різних сферах життя. Саме тому важливо, щоб вихователі закладів дошкільної освіти розуміли значення гри в процесі формування особистості дитини та використовували різноманітні методи і техніки для максимального використання потенціалу ігрової діяльності.

Перспективою подальших досліджень можуть стати питання вивчення впливу різних видів ігор на розвиток окремих аспектів особистості; вплив ігрової діяльності на соціалізацію дітей з різними особливостями розвитку. Ці питання можуть стати основою для подальших досліджень, спрямованих на оптимізацію процесу формування особистості дітей дошкільного віку через гру, а також на розробку нових педагогічних стратегій та інструментів для підвищення ефективності цього процесу.

Література:

1. Біла І. Спостережливість ключ до пізнання: [про розв. спостережливості у дітей дошкіль. віку]. *Дошкільне виховання*. 2008. № 4. С. 9–11.
2. Виховуємо базові якості особистості старшого дошкільника в умовах ДНЗ: методичний посібник / Г. Беленька, Н. Гавриш, С. Васильєва, В. Маршицька, С. Нечай, Г. Орлова, О. Остряньська, О. Полякова, В. Рагозіна, О. Рейпольська, Н. Шкляр; за заг. ред. Н. Гавриш. Харків : Мадрид, 2015. 220 с.
3. Наказ «Про затвердження Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти) нова редакція». *Міністерство освіти і науки України*. Наказ № 33 від 12.01.2021. URL: <http://surl.li/hcraqq>
4. Фасолько Т. С. Виховання відповідальної поведінки у дітей старшого дошкільного віку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед.наук : 13.00.08. – дошкільна освіта / Т. С. Фасолько ; Ін-т пробл. виховання АПН України. Київ, 2000. 18 с.
5. Формування базових якостей особистості дітей старшого дошкільного віку в ДНЗ: монографія / Г. Беленька, С. Васильєва, Н. Гавриш, В. Маршицька, С. Нечай, О. Остряньська, О. Полякова, В. Рагозіна, О. Рейпольська, Н. Шкляр; за заг. ред. О. Рейпольської. Харків : «Друкарня Мадрид», 2015. 330 с.
6. Klevaka L., Puyo O., Yemchuk O., Voloshyn S., Dulibskyi A. Informatization of Early Childhood Education: the EU Experience EC / S.M. *International Journal of Computer Science and Network Security*. 2021. Vol. 21, №12. P. 696-702. Doi.org/10.22937/IJCSNS/2021/12/95 http://paper.ijcsns.org/07_book/202112/20211295.pdf.

References:

1. Bila, I. (2008). Sposterezhlyvist kluch do piznannia: pro rozv. sposterezhlyvosti u ditei doshkil. viku [Observation is the key to cognition: about the development of observation in preschool children]. *Doshkilne vykhovannia*, (4), 9–11. [in Ukrainian].
2. Bielienka, H., Havrysh, N., Vasyliieva, S. ta inshi (2015). Vykhovuiemo bazovi yakosti osobystosti starshoho doshkilnyka v umovakh DNZ [We bring up the basic personality qualities of an older preschooler in the conditions of a kindergarten]: metodychnyi posibnyk. Kharkiv, 220. [in Ukrainian].

3. Nakaz «Pro zatverdzhennia Bazovoho komponenta doshkilnoi osvity (Derzhavnoho standartu doshkilnoi osvity) nova redaktsiia» [Order "On Approval of the Basic Component of Preschool Education (State Standard of Preschool Education) New Edition"] (2021). *Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy*. Nakaz № 33 vid 12.01.2021. URL: <http://surl.li/hcpaqq> [in Ukrainian].

4. Fasolko, T. S. (2000). *Vykhovannia vidpovidalnoi povedinky u ditei starshoho doshkilnoho viku* : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ped.nauk : 13.00.08. – doshkilna osvita / T. S. Fasolko ; In-t probl. vykhovannia APN Ukrainy. Kyiv, 18. [in Ukrainian].

5. Bielienka, H., Vasylieva, S., Havrysh, N. ta inshi (2015). *Formuvannia bazovykh yakosti osobystosti ditei starshoho doshkilnoho viku v DNZ* [Formation of basic personality qualities of older preschool children in kindergarten]: monohrafiia. Kharkiv, 330. [in Ukrainian].

6. Klevaka, L., Puyo, O., Yemchuk, O., Voloshyn, S., Dulibskyy, A. (2021). Informatization of Early Childhood Education: the EU Experience EC / S.M. *International Journal of Computer Science and Network Security*, 21, (12), 696-702. Doi.org/10.22937/IJCSNS/2021/12/95 http://paper.ijcsns.org/07_book/202112/20211295.pdf [in English].